

Hoe gevoelig is de accountant voor variabele managementbeloning?

Ramon Laan, Niels van Nieuw Amerongen en Anne Strijker

SAMENVATTING In dit onderzoek wordt ingegaan op de invloed van variabele beloningen voor de CEO en/of CFO op de verwerking van door de accountant geconstateerde controleverschillen.

In dit onderzoek is geanalyseerd of een variabele beloning van invloed is op het *constateren* en het *corrigeren* van controleverschillen. Uit de onderzoeksresultaten volgt dat het aantal geconstateerde controleverschillen niet hoger is indien een variabele beloning aanwezig is. Uit de onderzoeksresultaten volgt voorts dat subjectieve controleverschillen minder vaak gecorrigeerd worden indien sprake is van variabele beloning. Aanvullend concluderen wij dat grotere controleverschillen minder vaak gecorrigeerd worden indien een variabele beloning aanwezig is.

De gebruiker van de jaarrekening heeft doorgaans geen goed inzicht in de aard en omvang van niet-gecorrigeerde verschillen. Een mogelijke oplossing hiervoor is het vermelden van grotere niet-gecorrigeerde controleverschillen in de controleverklaring. Accountantsorganisaties kunnen overwegen bij een kwaliteitsonderzoek een specifiek aandachtspunt mee te nemen bij opdrachten waar sprake is van variabele managementbeloning.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Op basis van eerder onderzoek op het gebied van resultaatsturing kan geen eenduidige relatie worden gelegd tussen variabele beloning, winststuring, en de afwegingen die de accountant maakt. Met de ons ter beschikking staande niet-publiekelijke data worden nieuwe inzichten gegenereerd, die daardoor ook bijdragen aan het begrip dat gebruikers hebben van gecontroleerde jaarrekeningen. Dit onderzoek is mede relevant voor de accountantspraktijk, omdat het inzicht verschaft in één van de factoren die de kwaliteit van het accountantsoordeel beïnvloedt.

1 Inleiding

In het maatschappelijk verkeer bestaat steeds meer aandacht voor het uitkeren van bonussen aan de bestuurders van een onderneming. In 2009 ontstond binnen de Tweede Kamer ophef over bonussen die door de ABN AMRO-bank zijn uitgekeerd nadat de bank, door de crisis, genationaliseerd was met geld van de belastingbetaler. Volgens ABN AMRO zouden de bonussen nodig zijn geweest om de belangrijkste mensen bin-

nen het concern te behouden¹. In Engeland ontvingen de bankiers van de genationaliseerde bank Northern Rock in 2009 bonussen, hoewel de bank net een verlies had geleden van bijna anderhalf miljard pond. De voormalige top van Imtech heeft op verzoek van Imtech de bonussen die zij ontving in 2010 en 2011 teruggestort. In 2012 zagen beide bestuurders af van een bonus². De zogenoemde bonuscultuur wordt binnen en buiten Nederland veelal bekritiseerd.

In augustus 2013 heeft de Accountantskamer vastgesteld dat de jaarrekening over 2010 van Vestia ten onrechte is goedgekeurd door de voormalig accountant. De betrokken accountant is berispt door de Accountantskamer en zijn voormalig werkgever KPMG heeft hem zijn tekenbevoegdheid afgenomen³. De accountant van Imtech-dochter Ventilex moet zich ook verantwoorden voor zijn goedkeuring van een mogelijk valse jaarrekening over 2009⁴. Ook het management van Imtech heeft bonussen ontvangen over dat boekjaar. Overigens is voor de beschreven voorbeelden niet vastgesteld dat de uitgekeerde bonussen in direct verband stonden met niet-gecorrigeerde controleverschillen. Ze roepen wel de vraag op naar nader onderzoek waaraan dit artikel een bijdrage wil leveren. Ook eind negentiger jaren en begin 2000 was het aantal foutieve jaarrekeningen, zoals die van Tyco en WorldCom, hoog ten opzichte van voorgaande jaren. De grootste impact hadden de alarmerende correcties bij Enron in het derde kwartaal van 2001 en de daarop volgende ontdekking dat de accountant, Arthur Andersen, controledocumentatie had vernietigd. Die ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat er vraagtekens werden gezet bij het handelen van de accountant bij twijfelachtige boekhoudpraktijken door klanten (Joe, Wright & Wright, 2011). Mede naar aanleiding van het boekhoudschandaal bij Enron hebben verschillende regelgevende instanties verscherpte regelgeving in werking laten treden, waaronder regelgeving ten aanzien van de onafhankelijkheid van de accountant.

Om het accountantsberoep meer te structureren heeft de overheid, mede naar aanleiding van de Green paper (European Commission, 2010), nieuwe wetgeving geïntroduceerd om de kwaliteit van de controles te ver-

hogen. Zo is vanaf 2013 een scheiding tussen advies- en controlewerkzaamheden voor organisaties van openbaar belang (hierna: OOB's) in werking getreden en zal vanaf 2016 verplichte kantoorroulatie van kracht worden voor OOB's (Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants, 2012). Wat betreft het aspect "roulatie" constateren Paape & Van Buuren (2012) dat naarmate de individuele relatie van accountants met klanten langer duurt de kans op verwerking van controleverschillen toeneemt. Ook blijkt dit aanwezig voor de relatie tussen accountantsorganisaties en klanten. Daarnaast blijkt uit hun onderzoek dat het verlenen van meer dan 30% aan overige niet-controledienstverlening ten opzichte van controlekosten de kans op het corrigeren van controleverschillen significant verlaagt. Dit heeft echter geen invloed op controleverschillen met een belangrijke impact op het resultaat of een andere kritische grens. De duur van de partner- en kantoorrelatie is reeds eerder onderzocht door Johnson, Khurana & Reynolds (2002), Myers, Myers & Omer (2003) en Gosh & Moon (2005). Uit deze onderzoeken blijkt geen negatieve invloed van de duur van de relatie op de controlekwaliteit. Door Antle, Gordon, Narayanamoorthy & Zhou (2006) en Kinney, Palmrose & Scholz (2004) wordt een positief verband gevonden tussen de omvang van de niet-controlediensten en de controlekwaliteit. De vraag doet zich voor of de kwaliteit van de accountantscontrole niet mede wordt bepaald door de variabele beloning van het management. Speelt zich niet meer af achter het proces van totstandkoming van de jaarrekening en de controle van de accountant daarop?

Uit het voorgaande blijkt dat de werking van de voorgestelde wetswijzigingen niet direct bewezen is. Bij de voorgaande onderzoeken naar winststuring hadden de onderzoekers doorgaans niet de beschikking over data betreffende het aantal gecorrigeerde en ongecorrigeerde controleverschillen. Minister Dijsselbloem ziet de bonussen als een van de oorzaken van de financiële crisis. Dit is voor ons de reden om de relatie tussen de aanwezigheid van bonusstructuren en de kwaliteit van de controle (gemeten door het constateren en corrigeren van controleverschillen) nader te onderzoeken. In paragraaf 2 wordt een uiteenzetting gegeven van de definitie en motieven van winststuring. Vanuit de theorieën uit voorgaande onderzoeken is de relatie tussen managementbonussen en het corrigeren van controleverschillen onderzocht en worden hypothesen ontwikkeld. Afsluitend zal het conceptueel model worden weergegeven. In de derde paragraaf is het conceptuele model geoperationaliseerd en wordt de onderzoeksmethode beschreven. In de vierde paragraaf beschrijven we de onderzoeksresultaten. Het artikel wordt in paragraaf vijf afgesloten met de conclusies uit en de beperkingen van dit onderzoek.

2 Theorie en onderzoekshypothesen

In deze paragraaf proberen we aan de hand van de onderzoeksliteratuur een beeld te krijgen van onderzoeken die gedaan zijn op het gebied van variabele beloningen in relatie tot de oordeelsvorming van de accountant omtrent controleverschillen. We starten met het geven van een definitie van het begrip winststuring (Healy & Wahlen, 1999): "Earnings management occurs when managers use judgment in financial reporting and in structuring transactions to alter financial reports to either mislead some stakeholders about the underlying economic performance of the company or to influence contractual outcomes that depend on reported accounting numbers." Hieruit kan worden afgeleid dat de definitie ruimte voor discussie biedt aangezien voor veel beslissingen oordeelsvorming nodig is van het management, terwijl dit niet altijd winststuring impliceert. Dit betekent dat winststuring ontstaat wanneer managers inschattingen moeten maken over financiële verslaggeving en invloed kunnen uitoefenen op financiële transacties om zo de gebruikers van de jaarrekening te kunnen misleiden over de werkelijke prestaties van een onderneming. Winststuring is dus het bewust (frauduleus) sturen van de resultaten.

Naast de definitie van winststuring is ook het begrip controlekwaliteit van belang. Wij sluiten daarvoor aan bij DeAngelo (1981) die stelt dat de controlekwaliteit uit twee aspecten bestaat, namelijk het constateren van de controleverschillen én het rapporteren van deze verschillen. Het vinden van de controleverschillen wordt gerelateerd aan de competentie van de accountant en het rapporteren van deze verschillen aan de onafhankelijkheid van de accountant (Lu, 2006). Het constateren van controleverschillen geschiedt in de planings- en uitvoeringsfase van de controle. Het al dan niet laten corrigeren van de controleverschillen vindt plaats in de evaluatiefase van de controle.

Watts & Zimmerman (1978) hebben een theorie ontwikkeld, de "positive accounting theory", waarmee zij inzicht verschaffen in factoren die van invloed zijn op de keuze van het management voor een bepaalde set van verslaggevingsregels. Zij geven aan dat het management specifieke verslaggevingsregels kiest die hun eigenbelang maximaliseren. Aangezien het management de keuze heeft verslaggevingsregels te kiezen biedt dit ruimte tot het maximaliseren van hun eigenbelang. Het nastreven van het eigenbelang van het management kan de belangen van de onderneming en andere aandeelhouders schaden. De theorie is door Watts & Zimmerman (1986) verder uitgewerkt in drie hypothesen. Dit zijn de bonusplan-hypothese, financieringsovereenkomst-hypothese en de politiekekosten-hypothese. De hypothesen geven aan welke keuzes het

management heeft voor het toepassen van winststuring. De financieringsovereenkomst-hypothese heeft betrekking op het sturen van bankratio's om aan de voorwaarden van de financieringen te voldoen. Volgens de politiekekosten-hypothese willen managers van grote ondernemingen niet te hoge winsten rapporteren omdat ze anders te maken krijgen met 'politieke kosten'. Dit kan leiden tot hogere belastingen of werknemers die extra loon gaan eisen. De bonusplan-hypothese geeft aan dat het management met een bonusregeling eerder geneigd is om verslaggevingsstandaarden te kiezen die het resultaat in het huidige jaar verhogen om zo de eigen bonus te maximaliseren.

Hypothese betreffende het constateren van controleverschillen

Op basis van bovenstaande theorie van Watts & Zimmerman (1978) blijkt dat er diverse motieven zijn om winststuring toe te passen. Ongeacht de financiële situatie en het feit of wel of niet aan bankconvenanten voldaan moet worden zal het management zijn eigenbelang willen maximaliseren. Het sturen van de winst kan tot gevolg hebben dat accountants controleverschillen constateren en rapporteren. Het sturen van de winst kan hierdoor gevolgen hebben voor het aantal geconstateerde controleverschillen. Winststuring kan betrekking hebben op één enkele jaarrekeningpost, zoals de post Omzet ("revenue recognition"), maar kan bijvoorbeeld ook plaatsvinden door overstatement van activawaardering. Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 1: Het aantal geconstateerde controleverschillen is hoger indien de CEO en/of CFO resultaatafhankelijke bonussen ontvangt.

Hypothesen betreffende het corrigeren van controleverschillen

De jaarrekening kan worden gezien als het product van de gezamenlijke inspanning van de accountant en de klant (Antle & Nalebuff, 1991). De onderhandelingen tussen accountant en de klant zijn een cruciale schakel tussen de kwaliteit van de accountantscontrole en de kwaliteit van de jaarrekening (Hatfield, Jackson & Vandervelde, 2011). Raiffa (1982) stelt dat onderhandelaars hun eigenbelang in een discussie altijd vooropstellen. Als de belangen van het management en de accountant niet gelijk zijn zal de voorgestelde correctie van een geconstateerd controleverschil kunnen leiden tot discussie. Het is aan de accountant om er bij de klant op aan te dringen om de controleverschillen te corrigeren (Nadere voorschriften controle- en overige standaarden, NV COS 450.8). In dit proces kan het management druk uitoefenen op de accountant om het verschil niet te corrigeren. Onder druk van de klant

kan de accountant zoeken naar bewijzen die de door de klant gewenste uitkomst ondersteunen. Dit wordt "gemotiveerde redenering" genoemd (Kunda, 1990). Deze gemotiveerde redenering verwijst naar de neiging van mensen om te zoeken naar informatie en deze vervolgens te interpreteren en verwerken op een manier die hen in staat stelt om te komen tot de gewenste conclusie (Kunda, 1990).

Hypothese 2: Controleverschillen worden minder vaak gecorrigeerd indien de CEO en/of CFO resultaatafhankelijke bonussen ontvangt.

Uit eerder onderzoek van Braun (2001), Nelson et al. (2002), Wright en Wright (1997) en Joe et al. (2011), is bekend dat accountants subjectieve controleverschillen minder snel laten corrigeren dan objectieve verschillen. Subjectieve controleverschillen zien onder andere op, maar zijn niet beperkt tot, schattingsposten (Joe et al., 2011, wijzen ook op de zogenaamde discretionary accruals en posten waarop een subjectieve interpretatie van verslaggevingsregels mogelijk is). Deis & Giroux (1992) stellen dat accountants relatief gezien minder sterk staan in de discussie met de klant indien de constatering ruimte laat voor interpretatie. Deze stelling wordt bevestigd door het onderzoek van Braun (2001). Subjectieve controleverschillen hebben vaak betrekking op schattingen van toekomstige gebeurtenissen die bij voorbaat niet onderbouwd kunnen worden met feiten. Hierdoor zijn ze gemakkelijker weerlegbaar dan objectieve controleverschillen. Door de weerlegbaarheid schat de accountant de kans op aansprakelijkheid lager in. Dit is volgens haar de reden dat de accountant vaker subjectieve controleverschillen niet corrigeert. Het is de vraag of deze aansprakelijkheidstheorie anno 2014 nog steeds opgeld doet of dat het al dan niet aandringen op correctie van controleverschillen meer wordt ingegeven door commerciële motieven van de accountant of het ontbreken van een rechte rug. Relatief recent is een onderzoekstroom op gang gekomen die zich richt op het onderhandelingsproces (*negotiation strategies*) tussen de accountant en de cliënt. Uit onderzoek van Hatfield, Houston, Stefaniak en Usrey (2010) blijkt bijvoorbeeld dat de uitkomst van onderhandelingen bij voorgaande controles als ook de hoogte van een controleverschil, van invloed zijn op de startpositie van de onderhandelingen in het huidige jaar. In hun experiment betrokken zij een controleverschil op een schattingspost. De accountant dient bij de controle van schattingselementen in de jaarrekening aandacht te besteden aan het risico van mogelijke tendenties bij het management (COS 540.21). Het risico van earnings management manifesteert zich eenvoudiger bij subjectieve jaarrekeningposten dan bij meer objectieve jaarrekeningposten. Dergelijke tendenties zijn eerder aanwezig in het geval

sprake is van variabele managementbeloning die gekoppeld is aan het behaalde (gerealiseerde en ongerealiseerde) resultaat. Schattingsposten zijn met onzekerheden omgeven. Het is aan de accountant om het management er van te overtuigen dat zijn standpunt superieur is ten opzichte van dat van het management. Omdat het management doorgaans beschikt over meer ervaring met en informatie over het voorliggende controlevraagstuk, kan het (vakinhoudelijk) lastig zijn voor de accountant om zijn standpunt zodanig te realiseren dat het uitmondt in correctie van het controleverschil. Daar komt bij dat de accountant zich onder druk geplaatst weet vanwege de wens tot cliëntbehoud en aan de andere kant het streven van de klant om haar variabele beloning te realiseren.

Uit het voorgaande leiden wij de volgende hypothese af:

Hypothese 3: Subjectieve controleverschillen worden minder vaak gecorrigeerd indien de CEO en/of CFO resultaatafhankelijke bonussen ontvangt.

Controlestandaarden schrijven voor dat de doelstelling van de accountant bij het uitvoeren van zijn controle is dat hij een redelijke mate van zekerheid verkrijgt dat de financiële overzichten geen afwijkingen van materieel belang bevatten. De accountant dient de geconstateerde verschillen te evalueren, rekening houdend met het materieel belang, om te oordelen of dit de beslissing van de gebruiker zou kunnen beïnvloeden. Dit betekent dat niet alle geconstateerde controleverschillen gecorrigeerd dienen te worden, maar dat de materiële controleverschillen in ieder geval gecorrigeerd worden (NV COS 320.5). Op basis van NV COS 450.8 dient de accountant het management te verzoeken alle gerapporteerde afwijkingen te corrigeren. Naar de evaluatie van controleverschillen hebben Icerman & Hillison (1991) onderzoek gedaan. Van de 1.424 controleverschillen zijn 725 (51%) gecorrigeerd en 699 (49%) niet gecorrigeerd in de financiële overzichten. De kans op corrigeren is derhalve nagenoeg gelijk aan de kans op niet-corrigeren. Indien de controleverschillen worden gerelateerd aan de omzet blijkt dat de gecorrigeerde controleverschillen een hoger percentage van de omzet bedragen dan de niet-gecorrigeerde controleverschillen. De uitkomsten suggereren dat de omvang van het controleverschil van invloed is op het corrigeren van controleverschillen. Deze uitkomsten worden bevestigd in het onderzoek van Wright & Wright (1997). Zij constateren dat controleverschillen vaker niet dan wel gecorrigeerd worden. Als de controleverschillen worden uitgedrukt in verhouding tot de materialiteit dan blijkt de gemiddelde omvang van de niet-doorgevoerde controleverschillen als percentage van de materialiteit 88,2% te zijn. Het gemiddelde van de doorgevoerde controleverschillen bedraagt 161,3%. Uit de onderzoeken blijkt dat de omvang van het controleverschil een belangrijke factor is voor het al dan niet laten corrigeren van het contro-

levershil. Controleverschillen van hogere omvang hebben een grotere impact op de bonus van het management. Wij veronderstellen dat bonussen ertoe leiden dat controleverschillen die in percentage van de materialiteit hoog zijn, minder vaak gecorrigeerd worden.

Hypothese 4: Controleverschillen die in percentage van de materialiteit hoog zijn worden minder vaak gecorrigeerd indien de CEO en/of CFO resultaatafhankelijke bonussen ontvangt.

In ons onderzoek nemen we tevens een viertal controlevariabelen mee: (1) omvang van de klant; (2) financiële positie van de klant; (3) omvang van het accountantskantoor; en (4) de aanwezigheid van een toezichthoudend orgaan. De achtergrond van deze controlevariabelen beschrijven we hierna.

Omvang van de klant

In het onderzoek van Nelson et al. (2002) blijkt dat de omvang van de klant van invloed is op het corrigeren van een controleverschil. Dit kan betekenen dat grotere klanten meer spelen met verslaggevingsregels of dat accountants bereid zijn meer winststuring toe te staan van hun belangrijkste klanten. Uit onderzoek van Reynolds & Francis (2001) blijkt dat accountants controleverschillen juist vaker corrigeren indien de klant groter is. Aangezien uit de studies blijkt dat de omvang van de klant van invloed is op het corrigeren van controleverschillen wordt dit meegenomen als controlevariabele.

Financiële positie

Uit voorgaande studies blijkt dat de werkelijke en vermeende blootstelling op juridische aansprakelijkheid van accountants is gerelateerd aan de financiële positie van klanten (Schultz & Gustavson 1978). Uit het onderzoek van Braun (2001) blijkt dat accountants vaker materiële controleverschillen corrigeren indien de financiële situatie van klanten slechter is. Verwacht wordt dat een sterke financiële situatie de kans op corrigeren van een controleverschil kleiner maakt.

Omvang van het accountantskantoor

Becker, DeFond, Jiambalvo & Subramanyam (1998) constateren dat jaarrekeningen die gecontroleerd worden door (de toenmalige) niet-Big 6-kantoren⁵ hogere overlopende posten vertonen dan jaarrekeningen die gecontroleerd worden door Big 6-kantoren. Op basis hiervan concluderen zij dat de accountant van een Big 6-kantoor een hogere kwaliteit levert. DeAngelo (1981) geeft aan dat grote accountantskantoren minder afhankelijk zijn van één grote klant en daarnaast ook meer specialisme in huis hebben zodat zij eerder fouten ontdekken en rapporteren. De verwachting is dat Big 4-kantoren door de hogere kwaliteit controleverschillen vaker laten corrigeren door de klant.

Toeziethoudend orgaan

Gibbins, Salterio en Webb (2001) concluderen op basis van het ondervragen van Canadese controlepartners dat de audit commissie als matig belangrijk wordt geacht. In een aantal gevallen bleek dat de aanwezigheid van een audit commissie in de onderhandelingen tussen accountants en klanten belangrijk was. Het aanwezig zijn van een toezichthoudend orgaan binnen de onderneming (RvC of audit commissie) heeft een positieve invloed op het corrigeren van controleverschillen.

Vanuit het literatuuronderzoek zijn vier hypothesen geformuleerd. Deze komen tot uiting in onderstaand conceptueel model (figuur 1). Doordat hypothese 1 betrekking heeft op het aantal gecorrigeerde controleverschillen en de overige hypothesen op het corrigeren van controleverschillen zijn twee afhankelijke variabelen opgenomen. De controlevariabelen zijn niet afzonderlijk beschreven in het model.

3 Onderzoeksmethodologie

De data die in dit onderzoek gebruikt wordt, is afkomstig van een database van Nyenrode Business Universiteit. Studenten van de opleiding Accountancy die het keuzevak Auditing volgen hebben tijdens de cursus een vragenlijst ingevuld op basis van archiefdata. Vanaf het najaar van 2010 wordt door deze studenten een vragenlijst ingevuld. De vragenlijst heeft betrekking op controledossiers van de boekjaren van 2004 tot en met 2011. De ingevulde vragenlijsten zijn door de betrokken partners gecontroleerd op juistheid. De gegevens zijn na het invullen geanonimiseerd zodat de gegevens niet meer herleidbaar zijn naar een cliënt, accountantsorganisatie of partner.

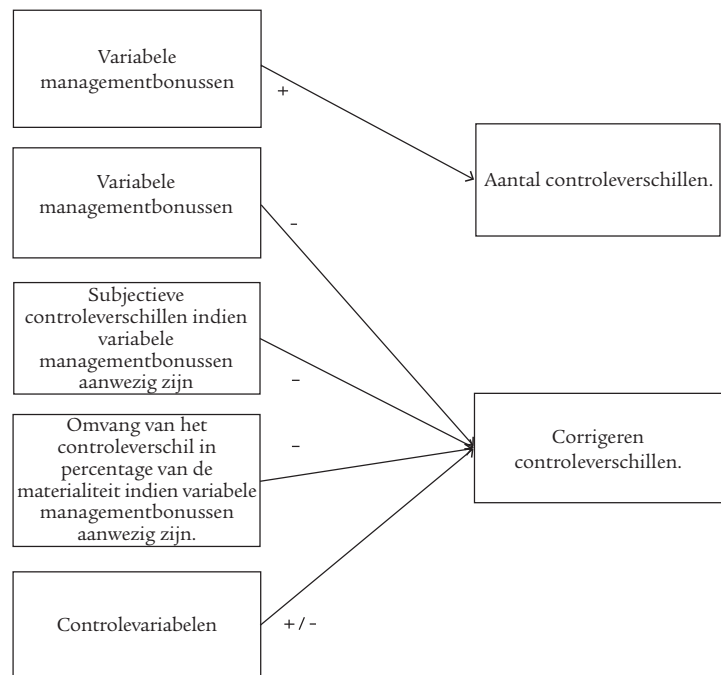
Het conceptuele model hebben we als volgt geoperationaliseerd.

Voor hypothese 1 wordt de groep met een variabele bonus vergeleken met de groep zonder variabele bonus. De gemiddelden per groep worden vergeleken en op basis hiervan zal een conclusie worden getrokken. Om te onderzoeken of twee gemiddelden van een populatie aan elkaar gelijk zijn dient een student-t toets uitgevoerd te worden. De te verklaren variabele dient een interval-/ratio-variabele te zijn en de onafhankelijke variabele dient een nominale schaalverdeling te bevatten. Aan beide voorwaarden wordt voldaan. De hypothese wordt als volgt getoetst:

$$\text{TOTALCON} = \beta_0 + \beta_1 \text{BONUS}$$

Het aantal controleverschillen is gemeten aan de hand van het aantal geconstateerde controleverschillen in een boekjaar. Hierbij is geen onderscheid gemaakt naar de aard van het controleverschil. Het totaal aantal con-

Figuur 1 Conceptueel model

troleverschillen wordt aangegeven als TOTALCON. Het uitkeren van een managementbonus hangt af van verschillende factoren. In de vragenlijst is aangegeven of het management een bonus ontvangt en de manier waarop deze beloning wordt bepaald. De bonus kan een vast percentage van het salaris bedragen, tot stand komen door winstdeling, een aandelen- en/of optieregeling zijn en soms ligt er een andere berekening ten grondslag aan de bonus. Indien de bonus afhankelijk is van winstdeling of aandelen en/of optieregelingen is dit aangemerkt als variabele bonus. Indien het management geen bonus of een andere dan een variabele bonus ontvangt is dit in alle hypothesen aangemerkt als geen bonus. De managementbonus is weergegeven als BONUS.

De afhankelijke en onafhankelijke variabele in hypothese 2 zijn nominale waarden en derhalve wordt de hypothese getoetst middels een Chi-kwadraattoets. Met deze toets wordt middels een kruistabel onderzocht of een statistisch significant verband (associatie) bestaat tussen twee variabelen. Door middel van associatiematen wordt een indruk gekregen van de sterkte van het verband. De afhankelijke variabele COR wordt gemeten aan de hand van het percentage dat een controleverschil is gecorrigeerd. Van de vijf grootste controleverschillen per jaarrekeningcontrole is vermeld of het verschil is gecorrigeerd en voor welk percentage dat is gebeurd. Hierbij is aangegeven of het controleverschil voor < 40%, tussen de 40-60%, > 60% of 100% is gecorrigeerd. Het controleverschil kan ook niet gecorrigeerd zijn of een tekstuele toelichting kan zijn opgenomen ten aanzien van het controleverschil. In dit on-

derzoek zijn alleen controleverschillen die 100% zijn gecorrigeerd of geheel niet zijn gecorrigeerd meegenomen en ieder controleverschil is meegenomen als een aparte waarneming. Controleverschillen die deels zijn gecorrigeerd zijn buiten beschouwing gelaten. Voor het toetsen van hypothese 2 wordt de volgende regressie gehanteerd:

$$COR = \beta_0 + \beta_1 \text{BONUS}$$

Voor de hypothesen 3 en 4 wordt de variabele COR in 2 groepen opgesplitst. Voor het toetsen van de hypothesen is het van belang dat de relaties tussen de controleverschillen met een variabele bonus en zonder een variabele bonus worden vergeleken. Per controleverschil is geanalyseerd of een variabele bonus aanwezig is. Indien een variabele bonus aanwezig is valt het controleverschil in de afhankelijke variabele CORMETBONUS. Mocht geen of een andere dan een variabele bonus aanwezig zijn valt het controleverschil in de afhankelijke variabele CORZONBONUS. De volgende logistische regressies zijn opgesteld om het verschil tussen het corrigeren met een variabele bonus en zonder een variabele bonus te analyseren:

$$\text{CORMETBONUS} = \beta_0 + \beta_1 \text{SUBJECTIV} + \beta_2 \text{ADSIZE} + \beta_3 \text{CLSIZE} + \beta_4 \text{LEV} + \beta_5 \text{BIG4} + \beta_6 \text{TOEZICHT} + e$$

$$\text{CORZONBONUS} = \beta_0 + \beta_1 \text{SUBJECTIV} + \beta_2 \text{ADSIZE} + \beta_3 \text{CLSIZE} + \beta_4 \text{LEV} + \beta_5 \text{BIG4} + \beta_6 \text{TOEZICHT} + e$$

Tabel 1 Omschrijving van de variabelen:

TOTALCON:	totaal aantal geconstateerde controleverschillen.
BONUS:	het aanwezig zijn van een variabele bonus, waar 1 = variabele bonus aanwezig en 0 = is geen bonus of een andere dan een variabele bonus aanwezig.
COR:	corrigeren van controleverschillen, 1 = gecorrigeerd en 0 = niet gecorrigeerd.
CORMETBONUS:	controleverschillen waar een variabele bonus van de CEO en/of CFO aanwezig is, 1 = gecorrigeerd en 0 = niet gecorrigeerd.
CORZONBONUS:	controleverschillen waar geen of een andere dan een variabele bonus van de CEO en/of CFO aanwezig is, 1 = gecorrigeerd en 0 = niet gecorrigeerd.
SUBJECTIV:	subjectiviteit van het controleverschil, 1 = objectief en 0 = subjectief.
ADSIZE:	omvang het controleverschil uitgedrukt in % van de materialiteit.
CLSIZE:	omvang van de klant gemeten door de omvang van de activa, 1 = < 10 miljoen, 2 = 10-25 miljoen, 3 = 25-100 miljoen, 4 = 100-500 miljoen en 5 = > 500 miljoen.
LEV:	financiële positie klant gemeten aan de hand van totale schulden gedeeld door totale activa, 1 = <0.05, 2 = 0.05-0.20, 3 = 0.20-0.50, 4 = 0.50-0.75 en 5 = > 0.75.
BIG4:	1 = Big-4, 2 = Internationaal en 3 = Regionaal.
TOEZICHT:	RvC aanwezig bij cliënt, 1 = RvC aanwezig en 0 = geen RvC aanwezig.

Subjectiviteit controleverschil

In de gehanteerde vragenlijst wordt gevraagd met welke precisie een controleverschil berekend kon worden. Een controleverschil kan precies berekend zijn (hierbij is geen ruimte omtrent de hoogte), redelijk precies (binnen een range van plus of min 5%), niet zo precies (binnen een range van plus of min 25%), niet precies (een grote range is mogelijk van plus of min 50%) of anders. Controleverschillen die erg precies zijn berekend worden gezien als objectieve controleverschillen (gecodeerd "1") en de overige maatstaven zijn subjectief (gecodeerd "0"). Voor de maatstaf "anders" zal individueel beoordeeld worden op basis van de toelichting bij het antwoord of dit een subjectief of objectief controleverschil betreft.

Omvang controleverschil

Van de grootste controleverschillen is aangegeven wat de exacte omvang van dit controleverschil bedraagt. Daarnaast is aangegeven wat de planningsmaterialiteit per boekjaar bedraagt. De omvang van het controleverschil is berekend door het controleverschil te delen door de planningsmaterialiteit. De uitkomst is opgenomen als de variabele ADSIZE.

De formulering van de controlevariabelen en reeds genoemde variabelen zijn opgenomen in tabel 1.

4 Onderzoeksresultaten

De dataset bevat gegevens van jaarrekeningcontroles van 460 ondernemingen over de periode van 2004 tot en met 2011. Om de anonimiteit van de ondernemingen te waarborgen zijn de antwoordmogelijkheden in categorieën opgedeeld. Hierdoor zijn de algemene kenmerken van de ondernemingen in de dataset weergegeven in een frequentietabel en niet in absolute bedragen. In tabel 2 zijn de algemene kenmerken van de ondernemingen in de dataset weergegeven.

De ondernemingen zijn overwegend (23%) werkzaam in de industrie detail- en groothandel. De infrastructuur/constructie en service zijn beide voor 10% vertegenwoordigd in de dataset. De gemiddelde audit fee over de verschillende jaren die gefactureerd is bedraagt tussen de € 25.000 en € 50.000. Bij één case bedraagt de audit fee van alle jaren dat de case is opgenomen meer dan € 1.000.000. De financiële positie van de klant is gemeten aan de hand van totale schulden gedeeld door totale activa.

Analyse hypothese 1

Tabel 3 bevat de uitkomsten van hypothese 1. De totale dataset is opgebouwd uit 2.237 waarnemingen. Voor de analyse zijn maar 1.004 (44,8%) van de waarnemingen gebruikt. Het hoge aantal met ontbrekende data komt doordat de vraag naar aantallen en de om-

Tabel 2 Frequentietabel beschrijvende statistiek dataset

	1	2	3	4	5	6	Missing	Total
Juridische vorm organisatie	338	20	64	38				460
Accountantskantoor	217	110	131				2	460
Duur kantoorrelatie	4	20	54	188	193		1	460
Duur partnerrelatie	48	117	93	142	59		1	460
Controle fee	11	20	152	171	78	27	1	460
Totale activa	187	114	109	39	9		2	460
Totale omzet	107	149	157	34	10		3	460
Financiële positie	16	30	105	194	114		1	460

Juridische vorm organisatie:	1 = B. V., 2 = N. V., 3 = stichting, 4 = overige
Accountantskantoor:	1 = Big4, 2 = Internationaal, 3 = Regionaal
Duur kantoorrelatie:	1 = eerste jaar, 2 = 2-3 jaar, 3 = 4-5 jaar, 4 = 5-10 jaar, 5 = > 10 jaar
Duur partnerrelatie:	1 = eerste jaar, 2 = 2-3 jaar, 3 = 4-5 jaar, 4 = 5-10 jaar, 5 = > 10 jaar
Controle fee in €:	1 = < 5.000, 2 = 5.000 - 10.000, 3 = 10.000 - 25.000, 4 = 25.000 - 50.000, 5 = 50.000 - 100.000, 6 = > 100.000
Totale activa in €:	1 = < 10 miljoen, 2 = 10-25 miljoen, 3 = 25-100 miljoen, 4 = 100-500 miljoen en 5 = > 500 miljoen
Totale omzet in €:	1 = < 10 miljoen, 2 = 10-25 miljoen, 3 = 25-100 miljoen, 4 = 100-500 miljoen en 5 = > 500 miljoen
Financiële positie:	1 = < 0.05, 2 = 0.05-0.20, 3 = 0.20-0.50, 4 = 0.50-0.75 en 5 = > 0.75

Tabel 3 Student t-toets TOTALCON en BONUS

Mean			Levene's Test		T-toets				
Geen BONUS (N)	BONUS (N)		F	Sig.	t	df	Sig.	Mean Difference	Std. Error Difference
4,89 (738)	4,67 (266)	Equal variances assumed	,007	,932	,433	1002	,665	,222	,514
		Equal variances not assumed			,467	547,972	,640	,222	,476

Significantie is twee-zijdig getoetst

vang van de controleverschillen niet in alle jaren is gesteld. Daarnaast is bij 143 cases niet aangegeven of de CEO en/of CFO een variabele beloning heeft ontvangen. Voordat de toets is uitgevoerd is vastgesteld of de afhankelijke variabele normaal verdeeld is. Op basis van de Kolmogorov-Smirnov, scheefheid en gepiektheid en op visuele wijze is de normale verdeling getoetst. Bij geen van de toetsen kan geconcludeerd worden dat de afhankelijke variabele normaal is verdeeld. Aangezien de steekproef van voldoende omvang is mag op basis hiervan de normale verdeling nog wel worden aangenomen (De Vocht, 2010, p.166).

De uitkomst van de Levene's Test geeft aan dat de variaties niet significant verschillen. De uitkomst van de T-toets bedraagt 0,433 en heeft een significantie van 0,665. Het gemiddelde aantal geconstateerde controleverschillen indien een variabele bonus aanwezig is ten opzichte van het niet aanwezig zijn van een variabele bonus of een andere bonus verschilt niet significant van

elkaar. Hypothese 1 wordt hierdoor niet aangenomen. Om de validiteit van de gevonden uitkomst te toetsen is een aantal robuustheidscontroles uitgevoerd. De gemiddelde omvang van het totaal aan controleverschillen bedraagt € 795.837 indien geen beloning of geen variabele beloning aanwezig is en € 1.423.816 indien wel een variabele beloning aanwezig is. Het gemiddelde aantal geconstateerde controleverschillen dat resultaatimpact heeft, bedraagt 3,74 indien een variabele beloning aanwezig is en 3,69 indien geen of een andere dan een variabele beloning aanwezig is.

De gemiddelde omvang van de controleverschillen die resultaatimpact hebben bedraagt € 476.435 indien geen beloning of geen variabele beloning aanwezig is en € 952.172 indien wel een variabele beloning aanwezig is. De uitkomsten zijn niet significant en zijn overeenkomstig de uitgevoerde analyse. Uit de robuustheidscontroles blijkt alleen dat de gemiddelden hoger zijn indien een variabele bonus aanwezig is. Dit kan betekenen dat managers vaker proberen de bonustar-

get te halen door het toepassen van winststuring.

Analyse hypothese 2

In totaal zijn bij 1.233 controledossiers 3.576 controleverschillen geconstateerd die tot de hoogste vijf behoren. Van deze controleverschillen zijn 2.263 (63,3%) verschillen gecorrigeerd en 1.313 (36,7%) verschillen niet gecorrigeerd. Indien de CEO en/of CFO een variabele beloning ontvangt bedraagt het aantal gecorrigeerde controleverschillen 509 en zijn 415 controleverschillen niet gecorrigeerd. Gemiddeld zijn 0,55 controleverschillen gecorrigeerd. Indien geen variabele beloning of een andere beloning aanwezig is worden 1.754 controleverschillen gecorrigeerd en 898 controleverschillen niet gecorrigeerd. Het gemiddelde bedraagt 0,66 en is hoger ten opzichte van het aanwezig zijn van een bonus.

De uitkomst van de Chi-kwadraattoets is significant (tabel 4) en hierdoor kan met een betrouwbaarheid van 95% worden geconcludeerd dat sprake is van een statistisch significant verband tussen het corrigeren van controleverschillen en de variabele beloning van de CEO en/of CFO. Hypothese 2 kan derhalve aangenomen worden. De samenhang tussen de variabele op basis van de Cramér's V is echter geen tot een zwakke samenhang. Dit kan verklaard worden doordat ook andere factoren invloed hebben op het corrigeren van controleverschillen.

Analyse hypothese 3 en 4

Om de logistische regressie uit te mogen voeren dient aan een aantal voorwaarden voldaan te worden. De afhankelijke variabele is een nominale variabele, het verband tussen de variabelen dient theoretisch causaal te zijn, het model is lineair en er is geen multicollineariteit tussen de variabelen. Zowel CORMETBONUS als CORZONBONUS zijn nominale variabelen zodat aan deze voorwaarde wordt voldaan. De theoretische causaliteit is aangetoond in paragraaf twee. De statistische causaliteit is getoetst middels een Chi-kwadraattoets en een student t-toets. Uit de Chi-kwadraattoets blijkt dat de variabele BIG4 en toezicht geen statistisch significant verband hebben met de variabele CORZONBONUS. De overige variabelen hebben wel een statistisch significant verband met CORZONBONUS. De relatie tussen AD-SIZE en CORMETBONUS en CORZONBONUS is ge-

toetst middels een student t-toets. De uitkomst van de t-toets voor CORZONBONUS is significant (0,000) en voor CORMETBONUS wordt net niet aan de significantievereisten (0,065; marginaal significant) voldaan. Met een betrouwbaarheid van 95% kan gesteld worden dat de gemiddelde omvang van de controleverschillen van CORZONBONUS significant verschilt. Voor CORMETBONUS kan dit niet gesteld worden. ADSIZE is daarnaast geanalyseerd op uitschieters en extreme waarden. Vanuit de boxplot is te constateren dat in totaal 463 waarnemingen classificeren als uitschieters en extreme waarden. Het hoge aantal uitschieters en extreme waarden kan verklaard worden door de omvang van de dataset en de diversiteit van controleverschillen in de dataset. Ondanks dat maximaal de vijf grootste controleverschillen zijn ingevuld hebben 448 controleverschillen een omvang van minder dan € 10.000. Het grootste controleverschil bedraagt € 58.000.000. Op basis van de analyse blijkt dat bij één case de materialiteit in 2008 sterk afwijkt van de overige jaren. Van dat jaar zijn de vier controleverschillen uit de dataset verwijderd. Op basis van bivariate analyse blijkt geen van de variabelen een onderlinge correlatie te hebben die niet aanvaardbaar is volgens de norm van Hair et al. (2010 p.204). Dit betekent dat geen van de variabelen uit de analyse verwijderd moet worden.

Van de in totaal 3.576 waarnemingen ontbreken bij 175 waarnemingen één of meerdere antwoorden en hierdoor zijn deze niet meegenomen in de logistische regressie. De logistische regressie van CORZONBONUS is uitgevoerd op 2.494 waarnemingen en CORMETBONUS op 907 waarnemingen. Op basis van de Hosmer and Lemeshow blijkt dat voor zowel het model CORMETBONUS en CORZONBONUS niet goed past bij de data, de uitkomst is namelijk significant. De uitkomst moet echter voorzichtig gebruikt worden bij grote steekproeven. De kwaliteit van het model wordt gemeten aan de hand van de Nagelkerke R Square. De waarde bedraagt 0,223 voor CORZONBONUS en 0,251 voor CORMETBONUS en betekent dat een behoorlijke samenhang aanwezig is. Deze samenhang wordt bevestigd door de Cox & Snell R Square.

Subjectieve controleverschillen hebben minder kans om gecorrigeerd te worden ten opzichte van objectieve controleverschillen. Mocht een variabele bonus aanwezig zijn, is de kans dat subjectieve controleverschillen gecorrigeerd worden kleiner dan wanneer geen variabele bonus aanwezig is. Dit suggereert dat de CEO en/of CFO voor het sturen van de winst schattingsposten kan gebruiken zonder dat de accountant deze gecorrigeerd wil hebben. Hypothese 3 wordt hierdoor aangenomen. Naarmate de omvang van het controleverschil toeneemt, is de kans dat het controleverschil gecorrigeerd wordt groter. Dit is overeenkomstig de

Tabel 4 Chi-kwadraattoets en associatiemaat Cramér's V

Variabele	COR			
	Chi-kwadraat	Cramér's V	Sig.	Aantal
BONUS	36,024 ^a	,100	0,000	3.576

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Significantie is twee-zijdig getoetst

Tabel 5 Logistische regressie CORZONBONUS en CORMETBONUS

		CORZONBONUS (N= 2.494)		CORMETBONUS (N= 907)	
		Richting	significantie	Richting	significantie
Onafhankelijke variabelen					
SUBJETIV		0,977	0,000	0,547	0,001
ADSIZE		1,220	0,000	0,546	0,000
Controlevariabelen					
CLSIZE:	< 10 miljoen		0,041		0,000
	10-25 miljoen	-0,084	0,477	-0,245	0,244
	25-100 miljoen	0,035	0,782	-1,185	0,000
	100-500 miljoen	-0,459	0,018	-1,241	0,001
	> 500 miljoen	-0,761	0,065	0,606	0,616
LEV:	< 0.05		0,015		0,000
	0.05-0.20	-1,389	0,026	2,045	0,002
	0.20-0.50	-1,801	0,003	1,208	0,025
	0.50-0.75	-1,732	0,004	0,391	0,465
	> 0.75	-1,770	0,004	0,886	0,108
BIG4:	BIG4		0,021		0,105
	Internationaal	0,147	0,254	-0,377	0,077
	Regionaal	-0,197	0,110	-0,025	0,917
TOEZICHT		-0,079	0,485	-0,358	0,035
Constante		1,212	0,052	-0,481	0,427
-2 Log likelijkheid		2.746,137		1.060,901	
Cox & Snell R Square		0,161		0,188	
Nagelkerke R Square		0,223		0,251	
Hosmer and Lemeshow Test		0,000		0,007	

onderzoeken van Wright & Wright (1997) en Icerman & Hillison (1991). De kans dat het controleverschil gecorrigeerd wordt is groter indien de CEO en/of CFO geen variabele bonus ontvangen. Aangezien het controleverschil geen directe invloed heeft op de bonus zullen zij eerder akkoord gaan met het corrigeren van het controleverschil. Hypothese 4 wordt ook aangenomen. Naarmate de activa toeneemt neemt de kans op corrigeren van het controleverschil af. Alleen als de activa groter dan € 500 miljoen bedraagt en de CEO en/of CFO een variabele bonus ontvangt is de kans dat het controleverschil gecorrigeerd wordt groter. Hieruit blijkt dat de accountant onafhankelijk kan handelen ten opzichte van grote controleklanten. De financiële positie van de klant is een belangrijk aspect voor het laten corrigeren van een controleverschil. Indien de schuldenlast ten opzichte van het totale vermogen toeneemt is de kans groter dat het controleverschil gecorrigeerd wordt indien een variabele bonus aanwezig is. De omvang van het kantoor heeft geen positieve of

negatieve impact op het corrigeren van de controleverschillen. De uitkomsten van de variabele Big4 zijn allemaal niet significant en de kans van corrigeren ligt dicht tegen nul. Het aanwezig zijn van een toezicht-houdend orgaan heeft geen positieve invloed op het corrigeren van controleverschillen.

5 Conclusie

Met dit onderzoek hebben we meer inzicht verkregen in de vraag of het bestaan van variabele beloningen van invloed is op het constateren en het al dan niet laten corrigeren van controleverschillen. Uit de resultaten kunnen we niet concluderen dat het aantal geconstateerde controleverschillen hoger is indien de CEO en/of CFO een variabele beloning ontvangt. We kunnen wel concluderen dat controleverschillen minder vaak worden gecorrigeerd indien sprake is van variabele beloning. Indien sprake is van variabele beloning wordt gemiddeld 55% van de geconstateerde controleverschillen gecorrigeerd. Als geen sprake is

van variabele beloning wordt gemiddeld 66% van de controleverschillen gecorrigeerd. De uitkomsten zijn overeenkomstig het onderzoek van Brown & Wright (2011). Zij constateren dat de managementbeloning één van de factoren is die invloed heeft op de onderhandelingen tussen accountant en klant. Een derde conclusie is dat subjectieve controleverschillen minder kans hebben om gecorrigeerd te worden indien een variabele bonus aanwezig is. Dit suggereert dat de bonus gemaximaliseerd kan worden met schattingsposten. Tenslotte concluderen we dat, naarmate het controleverschil toeneemt ten opzichte van de materialiteit, de kans op corrigeren van het controleverschil ook toeneemt. De kans dat het controleverschil gecorrigeerd wordt is alleen groter indien geen bonus aanwezig is. Aangezien het controleverschil geen directe invloed heeft op de bonus van de CEO en/of CFO zullen zij eerder akkoord gaan met het corrigeren van het controleverschil.

Samenvattend volgt uit dit onderzoek dat het al dan niet bestaan van een variabele beloning voor het management geen invloed heeft op het constateren van controleverschillen, maar wel significante invloed heeft op het al dan niet corrigeren van controleverschillen. Drukfactoren ten gevolge van onafhankelijkheidsbedreigingen (de wens tot cliëntbehoud) en ten gevolge van winststuring (gedreven door variabele beloning), en de mate van onderhandelingsvaardigheid van de accountant kunnen achterliggende oorzaken zijn voor de gevonden onderzoeksresultaten. Het aanwezig zijn van variabele beloning van het management leidt in beginsel tot een verhoogd risico voor de accountant. Aanvullende maatregelen kunnen noodzakelijk zijn, zoals aanscherping van het stelsel van kwaliteitsbewaking op risicovollere opdrachten. Vanuit gebruikersoptiek kan het gewenst zijn om de niet-gecorrigeerde controleverschillen te vermelden in de controleverklaring van de accountant. De gebruiker van de jaarrekening kan op deze manier goed oordelen over de resultaten van de organisatie.

6 Beperkingen

Ten aanzien van de uitgevoerde analyses zijn een aantal beperkingen te onderkennen. Doordat de dataset alleen is opgebouwd uit Nederlandse organisaties kunnen de resultaten niet gegeneraliseerd worden naar andere landen. Op deze manier kan alleen een uitspraak gedaan worden over accountantscontroles in Nederland. Om de anonimiteit van de ondernemingen te waarborgen zijn de antwoordmogelijkheden in categorieën opgedeeld. Doordat de antwoordmogelijkheden zijn beperkt tot een aantal schalen is niet op alle vragen uit de vragenlijst een exact getal voorhanden en kunnen de gevonden resultaten de werkelijke situatie niet geheel juist weergeven. Ook zijn de vragenlijsten gewijzigd gedurende de jaren en is niet op alle vragen een antwoord gegeven. Hierdoor wijken de frequenties van de waarnemingen per analyse af. Doordat bij de vragen een toelichting kon worden gegeven is op basis van de toelichting in sommige gevallen een antwoord opgenomen in de dataset. Dit is in beperkte mate toegepast. Daarnaast kunnen vragen door de respondenten verschillend zijn geïnterpreteerd en hierdoor kunnen de antwoorden onderling afwijken. Gezien het hoge aantal waarnemingen en de ingevulde vragenlijsten is gecontroleerd door de partner of senior manager op een opdracht achten wij dat dit een beperkte invloed heeft op de uitkomsten. ■

R.R.M. Laan MSc is senior assistent bij BDO Accountants & Adviseurs. Hij schrijft dit artikel op persoonlijke titel. Dr. C.M. van Nieuw Amerongen RA is eigenaar van advies- en trainingsbureau V&A en is tevens als associate professor Auditing & Assurance verbonden aan Nyenrode Business Universiteit. Mr. A.T. Strijker RA is werkzaam bij de Europese Commissie. Meninge geven uitsluitend de positie weer van de auteur en corresponderen niet noodzakelijkerwijs met die van de Europese Commissie.

Noten

- 1 <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2680/Economie/article/detail/317582/2009/02/04/Dubbele-bonus-voor-bankiers-ABN.dhtml> (28-8-2013).
2 <http://www.nieuws.nl/economie/20130827/Voormalige-top-Imtech-betaalt-bonussen-terug>

(30-8-2013).

- 3 <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/08/19/accountant-kpmg-overtrad-de-regels-bij-vestia/> (28-8-2013).
4 http://www.telegraaf.nl/dft/nieuws_

dft/21844043/_Accountant_Imtech_wacht_tuchtrechter_.html (28-8-2013)

- 5 Indertijd was sprake van zes kantoren: Arthur Andersen, KPMG, PriceWaterhouse, Ernst & Young, Deloitte, en Coopers & Lybrand.

Literatuur

- Antle, R., Gordon, E., Narayanaamorthy, G., & Zhou, L. (2006). The joint determination of

audit fees, non-audit fees, and abnormal accruals. *Review of Quantitative Finance & Ac-*

counting, 27(3), 235-266.

- Antle, R., & Nalebuff, B. (1991). Conservatism

- and auditor-client negotiations. *Journal of Accounting Research*, 29, 31-54.
- Becker, C.L., DeFond, M.L., Jambalvo, J., & Subramanyam, K.R. (1998). The effect on audit quality on earnings management. *Contemporary Accounting Research*, 15(1), 1-24.
 - Braun, K.W. (2001). The disposition of audit-detected misstatements: An examination of risk and reward factors and aggregation effects. *Contemporary Accounting Research*, 18(1), 71-99.
 - Brown, H.L., & Wright, A.M. (2011). The effect of past client relationship and strength of the audit committee on auditor negotiations. *Auditing, A Journal of Practice & Theory*, 30(4), 51-69.
 - DeAngelo, L.E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199.
 - Deis, D., & Giroux, G. (1992). Determinants of audit quality in the public sector. *The Accounting Review*, 67(3), 462-479.
 - European Commission (2010). *Green Paper. Audit Policy: Lessons from the crisis*. Brussels. Geraadpleegd op <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1415792818584&uri=CELEX:52010DC0561>.
 - Gibbins, M., Salterio, S., & Webb, A. (2001). Evidence about auditor-client management negotiation concerning client's financial reporting. *Journal of Accounting Research*, 39(3), 535-563.
 - Gosh, A., & Moon, D. (2005). Auditor tenure and perceptions of audit quality. *The Accounting Review*, 80(2), 585-612.
 - Hair, J.F. Jr, & Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (seventh edition). New Jersey: Person Education, Inc.
 - Hatfield R.C., Houston, R.W., Stefaniak, C.M., & Usrey, S. (2010). The effect of magnitude on audit difference and prior client concessions on negotiations of proposed adjustments. *The Accounting Review*, 85(5), 1647-1668.
 - Hatfield R.C., Jackson, S.B., & Vandervelde, S.D. (2011). The effects of prior auditor involvement and client pressure on proposed audit adjustments. *Behavioral Research in Accounting*, 23(2), 117-130.
 - Healy, P. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7(1-3), 85-117.
 - Healy, P. M., & Wahlen, J.M. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*, 13(4), 365-383.
 - Holthausen, R.W., Larcker, D.F., & Sloan, R.G. (1995). Annual bonus schemes and the manipulation of earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 19(1), 29-74.
 - Icerman, R.C., & Hillison, W.A. (1991). Disposition of audit-detected errors: some evidence on evaluative materiality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 10(1), 22-34.
 - Joe, J., Wright, A., & Wright, S. (2011). The impact of client and misstatement characteristics on the disposition of proposed audit adjustments. *Auditing, A Journal of Practice & Theory*, 30(2), 103-124.
 - Johnson, E., Khurana, I.K., & Reynolds, J.K. (2002). Audit-firm tenure and the quality of financial reports. *Contemporary Accounting Research*, 19(4), 637-660.
 - Kinney Jr., W.R., Palmrose, Z.-V., & Scholz, S. (2004). Auditor independence, non-audit services, and restatements: Was the U.S. government right? *Journal of Accounting Research*, 42(3), 561-588.
 - Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3), 480-498.
 - Lu, T. (2006). Does opinion shopping impair auditor independence and audit quality? *Journal of Accounting Research*, 44(3), 561-583.
 - Myers, J.N., Myers, L.A., & Omer, T.C. (2003). Exploring the term of the auditor-client relationship and the quality of earnings: a case for mandatory auditor rotation? *The Accounting Review*, 78(3), 779-799.
 - Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (2012). *Nadere voorschriften van de onafhankelijkheid van de openbaar accountant (RA's)*, Geraadpleegd op <https://www.nba.nl/Wet-en-regelgeving/Beroepsregels/HRA/>.
 - Nelson, M.W., Elliott, J.A., & Tarpley, R.L. (2002). Evidence from auditors about managers' and auditors' earnings management decisions. *The Accounting Review*, 77, 175-202.
 - Paape, L., & Buuren, J. van (2012). *The impact of the public audit. Empirisch onderzoek naar de effecten van accountantscontrole op de jaarrekening en de gecontroleerde organisatie*. Nyenrode Business Universiteit. Geraadpleegd op [http://www.nyenrode.nl/News/Documents/Nyenrode Impact of the Public Audit English.pdf](http://www.nyenrode.nl/News/Documents/Nyenrode%20Impact%20of%20the%20Public%20Audit%20English.pdf).
 - Palmrose, Z., & Scholz, S. (2004). The circumstances and legal consequences of non-GAAP reporting: Evidence from restatements. *Contemporary Accounting Research*, 21(1), 139-190.
 - Raiffa, H. (1982). *The art and science of negotiation*. Boston, MA: Harvard University Press.
 - Reynolds, J.K., & Francis, J.R. (2001). Does size matter? The influence of large clients on office-level auditor reporting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 30(3), 375-400.
 - Schultz, J., & Gustavson, S. (1978). Actuaries' perceptions of variables affecting the independent auditor's legal liability. *The Accounting Review*, 53, 626-641.
 - Vocht, A. de (2010). *Basishandboek SPSS 18* (eerste druk). Utrecht: Bijleveld Press.
 - Watts, R.L., & Zimmerman, J.L. (1978). Towards a positive theory of the determination of accounting standards. *The Accounting Review*, 53(1), 112-134.
 - Watts, R.L., & Zimmerman, J.L. (1986). *Positive accounting theory*. New Jersey: Prentice-Hall.
 - Wright, A., & Wright, S. (1997). An examination of factors affecting the decision to waive audit adjustments. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 12(1), 15-36.